

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ. Centre de Recerca d'Història Rural-Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona

VETERINARIS I SALUT PÚBLICA EN EL MÓN RURAL

«Qui de nosaltres hagués pogut imaginar que desapareixien els rossams, i els gossos serien els reis de les visites? Qui hagués cregut que es possessin centenars de clíniques d'animals de companyia, quant vint anys enrere sols hi havia el prestigiós Luera a Barcelona?». Amb aquests punyents interrogants comença Josep Turon el seu llibre *Pinzellades de la vida d'un veterinari rural* (1993). Aquests mots sintetitzen els profunds canvis experimentats per la professió veterinària en les darreres dècades, canvis de tota mena: en les pràctiques professionals, en la clientela, en el perfil social dels veterinaris... Canvis que són el resultat, al seu torn, de les profundes transformacions socials i econòmiques derivades dels processos d'urbanització que ha experimentat Catalunya i del procés de mecanització del camp que va portar a substituir la força de treball dels animals per la dels tractors. Però ens equivocaríem si penséssim que en el passat la professió veterinària no havia experimentat altres canvis i mutacions. En efecte, si resseguim la trajectòria del mateix Josep Turon ens podem adonar que, comptat i debatut, la manera com es formà a la Facultat de Veterinària de Saragossa (1941-1945) i com va exercir la seva professió a Malgrat (1946-1950), Amer (1950-1957) i Blanes (1957-1987) respon a un model de professional que s'anà conformant des de mitjan segle XIX (quan es crearen les escoles de Saragossa, Còrdova i Lleó i s'afegiren a la de Madrid, creada el 1793) fins al 1943, quan les escoles de veterinària assoliren la categoria de facultats universitàries. Ens proposem, doncs, tot resseguint la trajectòria (significativa i representativa) d'un veterinari rural dels anys quaranta i cinquanta del segle XX, establir comparances amb la professió veterinària del segle XIX i començaments del XX. Aquest exercici ens ha de permetre copsar similituds i diferències, així com observar com s'ha anat configurant el veterinari rural contemporani.

Els orígens socials

Els orígens socials de molts veterinaris estaven en el món rural. Molts eren fills de ferrers o de pagesos, tal com recull el testimoni de Josep Turon quan ens diu que al seu poble, Malgrat de Mar, només van sortir abans d'ell dos veterinaris: «el prestigiós Pau Martí i Freixes, fill d'un ferrer, i en Joan Planes i Ruhí, d'una casa de pagès, tots dos, com jo mateix, de famílies humils, que per a donar-nos carrera es sacrificaren tota la casa [...]». També es refereix a la poca

tradicció de la professió veterinària a la comarca del Maresme, percepció que s'ha de matisar a la llum de les dades de què disposem, segons les quals el 3,32 % dels veterinaris catalans titulats a l'Escola de Veterinària de Saragossa durant els anys 1847-1918 procedia d'aquesta

Escena de treball a la Vall d'Aro, als anys quaranta del segle passat
Font: J. Nadal, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

comarca, que se situava en el número 10 en el rànquing de comarques pel que fa als orígens geogràfics dels veterinaris: «llavors en aquesta comarca hi havia poc ambient professional. Normalment els veterinaris eren de terra endins, de cases de pagès de tradició i categoria econòmica forta, en què als fadristerns els donaven la carrera com a compensació per la manca de patrimoni, només destinat a l'hereu».

Els veterinaris titulars

Quan va acabar la carrera, Josep Turon va ser veterinari titular interí del partit veterinari de Malgrat i es va presentar a oposicions a Madrid per entrar al Cos dels Veterinaris Titulars, amb l'objectiu de poder escollir en el futur places de concurs i oposició. La figura del veterinari titular, recordem-ho, ja es va anar consolidant des de mitjan segle XIX, primer a càrrec dels municipis i després de l'Estat. Comportava importants responsabilitats de salut i higiene

pública com ara la inspecció de carns (des de 1859), de peix, de la indústria d'embotits, dels mercats i de la llet, a més de formar part de les juntes locals de sanitat, vetllar perquè no es propaguessin epidèmies en el bestiar i prevenir de la ràbia els gossos. La pràctica dels veterinaris a favor de la salut pública no sempre va ser afavorida per uns municipis rurals amb pocs recursos, tal com es posa de manifest quan s'observa el retard en la construcció d'escorxadors municipals moderns als pobles petits respecte a les grans ciutats. Deuria ser per això que el Reglamento General de Mataderos de 1918, a més d'establir l'obligatorietat dels municipis de més de dos mil habitants de tenir escorxador, instés els municipis amb menys habitants que es mancomunessin amb els veïns amb la finalitat de construir un escorxador allà on hi hagués més disponibilitat d'aigua i, en igualtat de condicions, al poble més equidistant dels municipis mancomunats. De la falta d'escorxadors en sortia beneficiada, sens dubte, la tan arrelada *institució* de la matança del porc a les cases, si bé el veterinari havia de vetllar per fer la corresponent anàlisi triquinoscòpica.

Metge de cavalls i vaques

Seguint el testimoni de Josep Turon es comprova com en la seva pràctica professional, com en la de tants altres col·legues de professió, coexisteixen les tasques inherents al càrrec de veterinari titular amb l'exercici lliure de la professió. Com a professional lliure la seva principal font d'ingressos provindria de l'atenció sanitària als cavalls i a les vaques. Tal com ens diu gràficament respecte als primers: «Els cavalls de Malgrat tenien la fama especial d'ésser els millors, els més ben cuidats i ensenyats de la contrada. I realment era un orgull que els pagesos tenien, i en presumien. Els portaven com a éssers privilegiats tant en l'alimentació com en altres aspectes, principalment el sanitari. Qualsevol cosa que li passés al cavall del veí, i tot el barri hi estava present. I no diem el veterinari que no podies ni moure't. Un mal de ventre, cosa freqüent, perquè els afartaven massa, o un mal del dilluns, també pel mateix motiu, eren una tragèdia col·lectiva. Tothom estava pendent de la teva actitud i actuació». En coherència amb la importància que donaven als cavalls els pagesos de Malgrat i de Palafolls, per protegir-se del sinistre de la mort d'una cavalleria organitzaren una mutualitat, la qual també va acordar una *igualta* (o conducta) per a tots els serveis del veterinari. D'aquesta manera, ens diu el testimoni de Josep Turon, amb la conducta «ja podies comptar al cap de l'any amb un sou fix».

A través del testimoni de Josep Turon es pot constatar, així

mateix, com de vegades el veterinari trobava en el ferrer un col·laborador de confiança més que no pas un competidor o intrús: «cal racalcar», afirma, «també la labor de les ferreries en tot el que feia referència a la col·laboració per capar, fer cures, o mirar coixeres. Aquests professionals, molt bregats i entesos en els afers i problemes dels rossams, als primers anys de la professió varen ajudar-me d'una manera desinteressada i positiva en les coses que per la meua inexperiència no podia preveure». Que el nostre testimoni es refereixi a l'expertesa sanitària dels ferrers en matèria de cavalls, paga

Imatge familiar dels masos de la Vall d'Aro als anys quaranta del segle passat. Font: J. Nadal, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

la pena comentar-ho, no ens ha de resultar de cap manera estrany. En efecte, fins el 1851 va ser possible accedir a la professió de manescal (associada a la tasca de ferrar els cavalls) a través de la formació gremial i l'examen per passantia. Al començament del segle XX, el 1906, a Catalunya coexistien els 482 flamants veterinaris formats en les escoles de veterinària i els 86 manescals-ferradors, col·lectiu que ja estava en claríssima regressió i vies d'extinció. De fet, fins ben entrat el segle XX per obtenir el títol de veterinari era condició *sine qua non* aprovar un examen pràctic de forjar

1

2

5

8

11

12

13

14

16

temes-3) (pat

una ferradura i ferrar un cavall; una vella competència que els veterinaris rurals (contra altres sectors de la professió que maldaven per alliberar-se d'aquesta tasca mecànica que consideraven contrària a l'estatut científic de la professió veterinària) es negaven a perdre per raons de naturalesa més econòmica que altra cosa, tal com es dedueix dels mots del professor de veterinària Juan Antonio Sainz Rozas en el seu manual *Tratado completo del arte de herrar y forjar* (1872): «si bien es cierto que existen algunos veterinarios que viven con lo que producen las igualas no menos lo es que la inmensa mayoría de ellos no podrían subsistir sin las utilidades pecuniarias que les produce el herrado». Dels lligams, ambientals i culturals, entre els nous veterinaris i els ferrers constitueix un testimoni pregon, també, el fet que molts ferrers veiessin en la professió veterinària un camí d'ascens social per als seus fills, com seria el cas, per exemple, de Gaspar Massanella i Fàbrega (veterinari titulat el 1856) i Pere Massanella i Fàbrega (titulat el 1867), que eren fills del ferrer d'Argelaguer i néts d'un ferrer establert a Talaixà des de finals del segle XVIII; o de Pere Danés i Colldecarrera (titulat el 1876), fill d'una família de ferrers establerts a Valldelbac també a finals del segle XVIII; o de Pere Castellà Sagué (titulat el 1908), fill d'un ferrer de Vilobí d'Onyar.

La clínica de les vaques de llet era una altra de les activitats importants del veterinari Turon al Malgrat de finals dels anys quaranta i inicis dels cinquanta, sobretot a mesura que aquestes van anar augmentant en nombre. Aquesta dedicació dels veterinaris a l'atenció sanitària de les vaques i al control sanitari de la llet va ser un dels nous camps professionals de la veterinària oberts a mesura que es va anar incrementant el consum de llet entre la població en el pas del segle XIX al XX. Aquest procés començaria en el món urbà a mitjan segle XIX i passaria després al món rural. El veterinari Pere M. Rossell ho va descriure el 1923 de manera prou diàfana: «És d'una vintena d'anys en aquesta part, que les vaqueries s'han multiplicat d'una manera extraordinària. De primer, quasi totes elles dintre ciutat, després en les afores, i avui

les vaqueries a un volt de Barcelona, es podria dir que es toquen. Pobles on no hi havia una sola vaca de llet, deu o dotze anys enrere, s'hi poden comptar dos o tres cents caps». Seria, doncs, el consum de llet de vaca que provocaria un potent estímul per a la cria de vaques de molt rendiment. L'expansió de l'explotació intensiva i industrial de la vaca lletera incrementà enormement la clientela dels veterinaris, a diferència de la ramaderia extensiva, molt més propensa que fossin els mateixos vaquers, pastors i rabadans els qui aplicaven recursos terapèutics tradicionals i consuetudinaris.

A tall de cloenda

En definitiva, amb aquest exercici hem pogut copsar com, per comprendre el testimoni professional del veterinari Josep Turon corresponent als anys quaranta i cinquanta del segle passat, és important disposar de perspectiva històrica, és a dir, parar atenció a quan i com, des de mitjan segle XIX, es va anar configurant la professió veterinària contemporània a redós dels canvis socials i econòmics i dels hàbits de consum de la població.

Per altra banda, com a professionals actius en el món rural, els veterinaris, per exercir el seu ofici, han hagut de desplaçar-se per atendre la clientela dispersa en masies i pobles mal comunicats. Primer ho farien emprant el cavall. Després anirien incorporant altres mitjans de transport: Josep Turon explica com primer va emprar una bicicleta Sanromà, després va comprar una moto Guzzi 600 c.c. i tot seguit una moto Montesa Brio 81. El cotxe com a instrument de treball de Josep Turon no arribaria fins al 1965, quan es comprà el mític automòbil Citroën 2C. La tria no va ser estranya: tal com ha recordat recentment André Ricard, quan l'enginyer francès Pierre Joules Boulanger va començar a dissenyar aquest cotxe el 1936 va pensar que, a més de ser barat i funcional, havia de resultar especialment útil per al medi rural; per als pagesos i ramaders, sí, però també per a veterinaris, metges rurals, llevadores i capellans. ■

J. M. PUIGVERT i SOLÀ, «De manescals a veterinaris. Notes per a una sociologia històrica de la professió veterinària», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 (2004), p. 729-750.

M. PUMAROLA, «Meat sanitary control in Spain during the XIXth century», en F. DINÇER, *Veterinary medicine historical approaches*, Ankara: Ankara University Press, 2002, p. 259-269.

A. RICARD, *Hitos del diseño. Cien diseños que hicieron época*, Barcelona: Ariel, 2009.

P. M. ROSSELL, *Les vaques i la producció de llet*, Barcelona: Escola Superior d'Agricultura, 1923.

J. A. SAINZ ROJAS, *Tratado completo del arte de herrar y forjar*, Saragossa: Establecimiento Tipográfico de Calisto Ariño, 1879.

C. SANZ EGAÑA, *El matadero público. Construcción, instalación, gobierno*, Barcelona: Revista Veterinaria de España.

J. TURON I PUIG, *Pinzellades de la vida d'un veterinari rural*, Girona: Col·legi Oficial de Veterinaris de la Província de Girona, 1993.